Дұрыс жазу қағидалары.
[Орфографиялық анықтағыш].
Қазақша.
Тәртіп етуші: Ишанғұлы Бисен баласы.
Ішкі Ордалық (Бөкейлікте).
Қазан: Литография Типог.
Т.Д. «Бр. Каримовы», 1914.

قازاقچه

دۇرس جازو

قاعده‌لاری

ترتیب ایتوچی : ایشانعلی بیسین بالاسی .
اچکی اوردالق - (بوکویلك) ده .

ناشرلری :
برادران کریمفلر قرانده .

КАЗАНЬ
Литорафія Типог. Т. Д. „Бр. КАРИМОВЫ"
1914 г.

ГОСУДАРСТВЕННАЯ
Казахстана
КНИЖНАЯ ПАЛАТА

Проверено
1949 г.

قازاقچه

دوُرس جازو

قاعده‌لاری

ترتیب ایتوچی : ایشانعلی بیسین بالاسی .
اچکی اوردالق = (بوکوبلك) ده .

ناشرلری :
برادران کریمفلر قزانده .

К А З А Н Ь.
Литорафія-Типог Т. Д. „Бр. КАРИМОВЫ"
1914 г.

ئلكى بر-ايكى سوز:

دنيادەغى هر بر تلدڭ اوز حالنچه قاعدەلارى بولوب، صول قاعدەلار توڭيريگندە اوزسوزديرينڭ «دۇرس جازو ترتيبى»دە، بار: بول حقدە ترتيب ايدلگين كتابداردڭ صانى برنيچه جوزدينده آرتق.

بزگدە، اوزمزدڭ شيوەمزگه كورەتلمزدڭ قاعدەلارى بار. صونڭ توڭيريگندە دۇرس جازو ترتيبمزدە بار، تيك بول حقدە وجودكه چقغان جالغز دانه بولسون كتابمز جوق.

دۇرس بوصوڭغى بر — ايكى جلدڭ اچندە ٥-٦ دانه ادبى اثرلر ميدانغه چقدى.

بولاردڭ قايوسينڭ جازووى دۇرس، قايوسيندكى خطالغندە سوزم جوق، تيك بوكتابداربارى بر قاعدەبوينچه جازلغانبە؟ البته بولاردڭ ترتيبكه صالنغان هيچ بر قاعدەسى جوق. كم قالاى جازوغه تلەدى؟ صولاى جازديدە قريدى.

بعض بريولير تاتارلاردڭ جازو قاعدەلارنچه جازب، قازاق شيوەسن توبدين اوزگيرتب جيبەريدى، ياكه قاعدەسز جازلغاندغى اوچون، بعض سوزدير آڭغارلماى قالادى. ياكه بر سوز ايكنچى سوزبين چاتاسدرلب كيتيدى. قالاىدە، بو قاعدەسزدقڭ تاغىدە، صونداى پەليليلرى كوب.

بيگريكدە، بو قاعدە، حاضرگى ژورنال-گازيتديرمزگه مقاله، اوليڭ (شعر) جازوچيلارمزغه بيك حاجت. نيگه ديسەڭز بر ژورنالدڭ اچندە بر كسينڭ جازووى بر تورلى؛ ايكنچىسيڭ جازووى ايكنچى تورلى بولب، بر زور اوڭيانلدى موجب بولب طوُرادى.

ایندی مۇندای زور كبمچیلگمزدی تلمزگه آلب، قلم قوزغاو ضیالی آداناصدرمزدڭ حقی بولسه‌ده، بۇل‌طوریلا عقلم قبول كورگین بر-ایكی مصلحتدی جازب كوبكه عرض قلودان اوزمدی طییا آلمادم.

مینم بو كتابم قازاقداردڭ، آوزدان چقغان سوزدی جازا بلگین (٢نچی صنف) بالالارن، قاعده ترتیبنچه دۇرس جازوغه اۇیریتو اۇچۇن ترتیب ایتلدی.

كتابمنڭ زورایب كیتوونین قورقب، مثالدار (املالار)دی آزهم قصقه ایتب‌قذه كورسیتدم. معلم افندیلیر تییسدی اورندارده اوز جانۇنان‌قوسب، اوزاغراق املا ایتدرر. خطاسز جان بولماغان صقلدی، میندهده، خطا، كیمچلكدیر كوب بولار؛ صول خطا هم كیمچلكدیرمدی ضیالی آداناصدارم قارنداسدق نامنه تصحیح هم تنبیهه ایتولیرن چن جان، دل‌دین اوتنچ ایتدم.

ا. ب. بایچراق.

قازاقچه دۇرس جازۇ قاعدەلارى

بسم الله الرحمن الرحيم

۱) تلمزده قولدانلغان «۲۷» حرف بار: ا، ب، پ، ت، ج، چ، خ، د، ر، ز، ژ، س، ش، ص، ط، غ، ف، ق، ك، گ، ڭ، ل، م، ن، و، ه، ى. بولاردان باسقه «٦» حرف: ث، ح، ذ، ض، ظ، ع. تيك عربچەدان كرگين سوزديردەغنه قولدانلب، ناغز قازاق تلنده قولدانلماس.

۲) بولاردڭ «۷» سى اۇزۇك، قالغاندارى طۇتاس حرفدير. اۇزۇك حرفدير اۇزديرنين بۇرۇن كيلگين حرفديرگه قوسلب، صوڭ كيلگين حرفديرگه هيچ وقت قۇسلماس. قالغان طۇتاس حرفدير ايكى جاغنان كيلگين حرفديرگەده، قوسلار.

اۇزۇك حرفدير: ا، و، د، ر، ز، ژ، حركت اۇچۇن بولغان وقتده حرفىده، اۇزۇك بولار.

۳) - بو «۲۷» حرفدڭ اچنده «٦» حرف دايم جڭچكه اوقۇلار. اول حرفدير بۇلار: ئ، ت، س، كـ، گـ، ه.

ئون، تس، سز، كر، گز، آه.

٤) - جدنەبو «۷» حرفدڭ اچنده «٦» حرف دايم قالڭ اوقۇلار. اول حرفدير: آ، ط، ص، ق، غ، خ.

اون، طس، صز، قز، غز، آخ.

٥) ـ قالغان حرفلەر جوغارى كوتيرلگيندە، ياكە بر قالڭ حرفدڭ صوڭنان كيلسە، قالڭ اوقولب، باسقە اورندارده جڭچكه اوقولار.

اون، ئون. بال، بيل.
ناز، نيز. زار، زير.
شاق، شيك. قام، كيم.

٦) ـ كورسيتلگين «٦» جڭچكه حرفلەردە، بر جووان حرفدڭ صوڭنان كيلسە جووان ايستليەر، لكن جووان حرف جازلماس. آت، صاتو، طوقسان، آس، قالسە، صاتسە، صقلدى.

٧) ـ تلمزدە اوچ تورلى كيب (كاف) بار، برى: كيل، كول، كيريك ديگيندەگى «ك» صقلدى. برى: اوگز، سيگز، تيگز ديگيندەگى «ك» صقلدى. برى: اوڭ، آڭ، آتاڭز، بالاڭز ديگيندەگى «ڭ» صقلدى.

٨) ـ حركت (آس، اوس، اوتور) اورنونە قولداناتن حرفلەر. حركە حرفلەرى: ا، ە، و، ۇ، ى. «ا» حرفى بر حرفدڭ صوڭنان كيلسە اول حرف قالڭ ايتولب، جوغارى قاراى صوزلب اوقولار: باجا، طالا، قاما. صقلدى.

«ە» حرفى بر حرفدڭ صوڭنان كيلسە، اول حرف جڭچكه ايتولب، جوغارى قصقاراقغنە كوتيرلب اوقولار: مە، (٢) جەنە، صقلدى.

«و» حرفى بر حرفدڭ صوڭنان كيلسە، اول حرف قالڭدە، جڭچكەدە، بولووى ممكن، تيك آلغە قاراى صوزلنقراب اوقولار: بول، بولْ، طول، تول، قو، نو، صقلدى.

«ۇ» حرفى بر حرفدڭ صوڭنان كيلسە، اول حرف قصقاراقغنە آلغە قاراى صوزلا توسب اوقولار: كون، تون، قوى، صقلدى.

« ى » حرفى بر حرفدڭ صوڭنان كيلسە، اول حرف جڭچكه، اوزون‌دە

٢) آلدنغى بوونى تومين باصلغان سوزديردڭ آخرنە هم ظرفيتدى افادە قلاتوغن اداتدارغە (ە) جازلسادە، « ى » صقلدى تومين باصلب اوقولار.

قصقاده، بولووی ممکن، تیك تومین باصلب اوقۇلار: بی بیر، تیر، طاری، قانی صقلدی. تیك آقل معناسندهغی (می) جووان اوقۇلار.

٩) برسوزده برنیچه بوون بولادی.

بوون دیگین- سوزدهگی حرفلردك بریوی حرکهلی بولب، بری سیکندی بولب، قوسلولاری: أق-لق، قاق-باق، با-ور- صاق، صقلدی.

بعض سوزدیر بربووندی بولادی: اوق، صاق، قر صقلدی.

بعض سوزدیر ایکی بووندی بولادی: طاق-تای، قا-لو، صندی.

بعض سوزدیر اۇچ هم کوبریك بووندی بولادی: ماق-تا-نو، آ-بای-لا-مای، جا-را-ماس. صقلدی.

١٠) تلمزده - سوز ایکی تۇرلی: نیگزسوز، قوسلما سوز. نیگز سوز: ماقتانو، قاغاز، قاقباق، اوقو دیگین سوز دیر صقلدی. قوسلما سوز: ماقتانوغه، قاغازدك، قاقباقبین، اوقۇغان. دیگیندهگی، غه، دك، بین، غان اداندارى صقلدی.

١١) - هربر قوسلما سوز دیر نیگز سوزگه قاراب اوزگیریدی. نیگزسوزدك آلدنغی بوونی جوغاری کوتیراسه، یاکه برهم بردین آرتق بووندی بولب قالك بولسه، بۇغان قوسلغان قوسلما سوزدیرده قالك بولب، جوغاری کوتیرلیر: قالو= قالغان، قصلو= قصلغان، قلو= قلغان صقلدی.

١٢)- نیگزسوزدك آلدنغی بوونی تومین باصلسه، یاگه بردین آرتق بووندی بۇلب، جکچکه بولسه، بۇغان قوسلغان قوسلماسوز دیرده، جکچکه بولب، تومین باصلار: کیلو= کیلگین، بیزو= بیزگین، بلو= بلگین، صقلدی.

١٣) - نیگزسوزدك آلدنغی بوونی آلغه صوزلغان وقتده اگر قالك ایستلسه یاکه صول بوونی قالك حرف بولسه، بۇغان قوسلغان قوسلماسوز دیرده، قالك بولب جوغاری صوزلار: اوقو= اوقۇغان، طوکو= طوکغان، اۇرو= اۇرغان، اورو= اورغان.

١٤) - نیگز سوزدڭ آلدنغی بوونی آلغه صوزلغان وقتده یاکه جڭچکه ایستلسه، یاکه صول بوونی جڭچکه حرف بولسه ، بۇغان قوسلغان قوسلما سوزدیرده، جڭچکه بولب، تومین باصۇلار: کورو= کورگین، ئورو= ئورگین، ئۇرو= ئۇرگین صقلدی .

١٥)- نیگز سوزدیردڭ آلدنغی بوونی جوغاری کوتیرلسه، یاکه برهم بردین آرتق بووندی بولب: قالڭ بولسه، بۇغان قوسلغان فعلیت دی افاده قلاتۇغن قوسلما سوزدیرده، غان غای، قان قای، آر بولب اوقۇلار: بارغان، بارغای؛ قایتقان، قایتقان ؛ بارار، قایتار صقلدی .

جمعیت دان کیلگین قوسلما سوزدیر : لار ، دار بولوب اوقولار : یارولار، قایتولار، بارغاندار، قایتقاندار صندی.

مصدریت دن کیلگین قوسلما سوز دیر: ماق، باق بولب اوقۇلار: بارماق، قایتباق صندی .

١٦) - نیگز سوزدیردڭ آلدنغی بوونی تومین باصلسه، یاکه برهم بردین آرتق بووندی بولب ، جڭچکه بولسه بۇغان قوسلغان فعلیت دی افاده قلاتۇغن، قوسلما سوز دیرده ، گین ، گیی ؛ کین، کیی؛ یر بولب جازلار: کیلگین، کیلگیی؛ کیتکین ، کیتکیی؛ کیلیر، کیتیر صقلدی.

جمعیت دان کیلگین قوسلما سوزدیرده : لیر، دیر دیب جازلار : کیلگیلیر، کیتکیندیر، کیگیندیر صقلدی.

مصدریت دان کیلگین قوسلماسوزدیر: میك، بیك دیب اوقۇلار: کیلمیك ، کیتبیك صقلدی.

١٧) - نیگز سوزدڭ آلدنغی بوونی آلغه صوزلغان وقتده یاکه قالڭ ایستلسه ، یاکه صولوق بوونی قالڭ بولسه، بۇغان قوسلغان فعلیت دان کیلگین قوسلما سوز دیرگه ١٥نچی ماده ده غی حکم جوریر: اوقۇغان؛ اوقۇغای؛ طوڭغان؛ طوڭغای طۇتقان، طۇتقای صقلدی .

١٨) - نیگزسوزدڭ آلدنغی بوونی آلغه صوزلغان وقتده یاکه

جکچکه ایستملسه، یاکه صول بوونی جوقا بولسه بوغان قوملغان فعلیت دان کیلگین قوسلماسوز دیردک حکمی ١٦ نچی ماده دغی قاعده چه حکم سوریر: کورگین، کورگیی؛ ئورگین، ئورگیی، ئورگین، ئوریر، کوریر صقلدی.
١٧ نچی ١٨ نچی ماده لاردک جمعیت دان، مصدریت دان هم باسقه لاردان کیلگین قوسلما سوز دیریلک حکمدیری ١٥ نچی ١٦ نچی ماده لاردک قاعده لارنچه اوزگیرلیدی: اوقوماق، طوکباق، اوقوغاندار، طوکولار. ئورمیك، توکبیك، ئورگیندیر، توگولیر صقلدی. (١)

١٩)- تلمزگه آرالاسقان عرب سوزدیری حرکهٔ حرفیه میفین حرکت ایتلمیس، بلکه حرکهٔ رسمیه میفین حرکت ایتلیر. موندای سوزدیردی عربیت دقداری جوغالماسن اوچون حرکهٔ حرفیه میفین جازو دورس بوله س: مکتب، دفتر، حسین، جعفر، شریعت، حرکت، حرف صقلدی.

٢٠) - بر سوزده قوسب جازو ممکن بولغان حرفدردی دایم قوسب جاز وکیریك، آیرب جازو جاراماس: « بالتا، قالپاق، بیشپیت، کوبیلیك، بلطر، چلبر» دیگین سوزدیردی، بال تا، قال پاق، بیش پیت، کوبی لیك . . . دیب جازو جاراماس.

املا: جاخسینی جامان آدم طابالایدی. خطبه نك وعظدارن ملالار عربچه آیتبای، قازاقچه آیتادی. شاکردیر کون صاین مکتب که جیتالب سبق اوقیدی. مدرسه ده اوقوغان بالالار دیندار هم ادبدی، خلقداری ده، بیك کورکیم بولادی. گازیت دیردك اصل مقصودداری: علم، ارنیر هم کسب طوریسنده.

٢١) - ایکی سوزده قوسب جازو ممکن بولغان حرفدردی هیچ بر وقت قوسب جازو جاراماس، دایم آیرلب جازلار: « کم کیلدی؟

١) بولاردن باسقه قاندای بولسه ده، هر بر قوسلما سوزدیر صول نیگز سوزدیردك آلدنغی بوونته قارای اوزگیریدی.

سبق بلدی» دیگین سوزدیردی کمکیلدی، سبقبلدی. دیب جازو جاراماس.

املا : اوقب قایتقان بالادای ، سویکمدی بالا طابلماس . مین بونی جازب بولدم. طاس قاندی، بال تاندی اسلام دینینك ادب ، خلق، جهتندن بارچه دیندیردین اوستون ایکینی معلوم. مکتب ده جاس بالالارغنه اوقور. بزده نظامدی مکتب جوق. جاخسی دیسه جان سویونیر، جامان دیسه جان کویونیر. بیردم بورای ، کیلدم صورای. چاقرغانغه بار ، چاقنانناندن قاچ.

۲۲) - ادات مصدر بولغان « ماق، میك، باق، بیك» حرفدیرن قاندای قاتدی ایستلسه ده ، پاق ، پیك دیب جازو جاراماس هم بو اداتدار دایم قوسلب جازلار: قایتباق، کیتبیك دی، قایتپاق، کیتپیك دیب جازو جاراماس .

املا : باپپاق کیگین آیاقغه ، طرکباق اویات . وعده قلب آیتقانسن ایتبیك کیریك. سیرتینه آیتقان سوزدك جیتبیك کیریك. سویلیمیك دین تیك طورماق کورکیم. کیلگینسن کیتبیك کیریك . ایگن ایکبیك ، تنکردین رزق کوتبیك بولادی.

۲۳) - ادات جمع بولغان « لار، لیر، دار، دیر » حرفدیری جمع بولا توغن اسمدیرگه دایم قوسلب جازلار هم قاندای قاتدی ایستلسه ده ، طار، تیر دیب جازو جاراماس: قالماقدار ، کورکدیر ، دیگین سوزدی قالماق طار، کورکتیر دیب جازو جاراماس .

املا : قالماقدار قازاقداردان باسقه خلق. بزك بولای آرتده قالوومزدك سببدیری ، باشچیلق ایتکین آدمدارمزدك ناداندقدارنان بولغان . ناداندقدارمز آرقاسنده، اوزمزدك تل، شیوه لیرمزدی اوموطب قالبمز . آتالارمزدان قالغان ایسکی ادبیات ، جر اولیڭدیرمزدی جوببمز جاخسیلارنك سوزدیری جاخسی. بلالاردك وعظدارن طڭدا کز.

٢٤) - «كمنين ، قايدان ، نيدين» صوُراولارينه جواب بولغان «دان، دين ، نان ، نين» اداندارن‌نان ، تين، ديب جازو جاراماس هم كرگين سوزديرنه دايم قوسلب جازلار .

املا : اصل طاسدان‌چغار، آقل‌جاسدان چغار. باسقه درس ديرمنين ، قرائت درسن كوب اوقوُدم. خلفه‌دين ادب اوُيريىو كيريك . آلمادان آرمود تدتدى . بزديردين تومين خلق تبدى جوق . صاراڭ بايدان جومارد فقير آرتق. طارلاننان چاڭقاڭ اوزدى ، كولدين قامقا طوزدى ، آتادان اول اوزدى، آنادان قز اوزدى.

٢٥) - « كمده ، قايده ، نيده» ديگين صوُراولارغه جواب بولغان «ده» اداندارن‌دى. دا، تا صورتنده جازو جاراماس ، هم بواداندارد ى هر وقت قوسب جازو كيريك .

املا : آقل‌جاسده ، آصل‌طاسده . آقل جاسده بولماس ، باسده بولار. بولات نايزاقاب توُبنده جاتباس . جاڭسيده كيك جوق ، جامانده تيك جوق . آلغانده جاڭسى كورب ، بيرگينده جامان كورمه . آيتقانده طڭداماڭ ، توُسنگينده قيين بولار. قاربزده دڭ بولادى ، اوقوده تڭ بولادى. آقلده كر بولماس، تيڭتيكده صر بولماس. آسلڭ بارده اير طانوُ، آتڭ بارده جير طانوُ.

٢٦) - كمدى ، نيڭى صوُراولارينه جواب بيرگين « نى ، دى » اداندارن، تى، دوُ، نوُ، ديب جازو جاراماس؛ بول‌اداندارده هر وقت قوسلب جازلار.

املا : صيلاسه‌ڭز قارڭدى، حق‌جارلقار بارڭدى. آدم‌سوُيميگينڭدى الله سوُيمير. قزغه بيرگينڭدى، قلدر اوتير. ايماندى قوُل آروُماس،ايمانسز قوُل جاروُماس. وطندى سوُيوچيلك ايماندان. مالدى طابقان باقسن ،

اوطندی چابقان جاقسن. جارلینی حرمیتده، فقیردی صیلا. آقلدینی، آقلسز صاصدرر.

٢٧)- کمگه، قایده (قایجاققه) نیگه (نی ذاتقه) دیگین صوُراولارغه جواب بیرگین «گه =گی، که =کی، غه. قه» اداتدارن' قاندای قالڭ ایستلسهده، کا، قا، غا، گی، کی، دیب جازو جاراماس، همهر وقت قوساب جازلار.

املا : جاقسیاققه جاقسیلق هر کسینڭ اسی، جاماندققه جاقسیلق ایر کسیدڭ اسی. بلگه صوقر طچقان جاو. ایر جگتکه جیتپس تررلی اونیرده، آز. اوتکین اسکه اوکنبه. آیتقانغه شادانساڭ، کسیلگڭ کیتیر، مکتبکه آویسبینین بارغان بالاغه، خدایم تابان جالن بیرمیی قالماس. طوری سوز آیتقانغه آچولانساڭ، کسیلکدین چغارسڭ.

٢٨) - کمڭ، نیمڭ صوُراولارینه جواب بولغان «نڭ ' دڭ» اداتدارن نڭ، دیب جازو جاراماس؛ هم هر وقت قوسلب جازلار.

املا : بختدڭ جوُریسی، خدایدڭ بیریسی. هر کمڭ بر اوبی بار، قورا- سنده مڭ قوبی بار. جاقسینڭ جاقسیلغی تیمر طارجیرده، جامانڭ کساپاتی (کثافتی) تییر هرجیرده. ایتدڭ بالاسی ئوُرمیسه اوکباس- سبقدڭ باسی آچچی بولساده، صوڭی بالدای. آیتقانڭ ایم بوسن، دوشپانڭ جیم بوسن. آیتقانڭ کیلمهسه، آتقانڭ تیمهس اوز جونگدی کاملدیمیی؛ بوتیننڭ جونین تۆزیمه.

٢٩) - اداتنفی بولغان، «جوق، سز، ما، با، مه، به» سوزدیری قاندای قاتدی ایستلسهده، پا، په دیب جازلماس. هم تیك «جوق» اداتیغده آیرلب جازلب، باسقهلری دایم قوسلب جازلار.

املا : کسینکن آلما، اوزگدیکن جویما. مالداس جوق، جوگنس جوق: کولبیو چقدی، کسهسی جوق، اوقشانتایسز، بیلبیو چقدی. اوزڭ بلمه،

بلگیننڭ تلن آلما، ایسکیسز جاڭا بولماس، جامانسز جاقسی بولماس. دوستڭنڭ ئۇیۇنه کوب بارما - جامانغه سوزدی قور ایتبه. جاماننان جاقسیلق کۇتبه.

٣٠) ادات سؤال بولغان « ما، با، مه، به» حرفدیرن قانـدای قاتدی ایستلسه‌ده، پا، په، دیب جاز وجاراماس هم هر وقت قوسلب جازلار.

املا : قولڭدغی آیناما ، طاراقبه. سین اوزڭ جگت‌سڭبه، تۇبت‌سڭبه : اوقۇماساڭ علمڭ آرتارمه، اوقی قالسڭ اول علمڭ طارقارما. مینم ساغان کیڭیسم صول سرڭدی بوتینگه آیتبا، سرڭدان باسقه سوزڭدی سۇیلیوچیلك آیببه (عیببه).

٣١) - برگه‌لکدی افاده قلاتۇغن « مینین، بینین، مین، بین» اداتدارن قاندای قاتدی ایستلسه‌ده، پینین، پین، دیب جازو جاراماس هم دایم قوسلب جازلار.

املا : آینامینین طاراق بار، آلماساڭده قاراب قال. آت جامانی طایمین آرینار، قاتن جامانی بایمین اوینار. تازه‌بین قالماق بر طوماایمیس. بر بو سینی طاسبین آتسه، سین اونی آسبین آط، جاقسیمینین جامانڭ آراسنن آیرما کوب. جالغز جۇرب جول طابقانچه کوببین جۇرب آداس.

٣٢) - کورسیتلگین قاعده‌لارده‌غی « لار، دار، لیر، دیر، دان، نان. دین، نین، ده، دی، نی، گه، که، غه، قه، نڭ، دڭ، مینین، بینین، مین، بین» اوزدیرنین معنی آڭغارلماغان طاغی اوسندای حرفدیر هیچ بر وقت اسم خاصدارغه - کسی آتدارنه هم تلیمزده آز قولدانلا- تۇغن بعض عربچه سوزدیرگه قوسلب جازلماس.

املا : سز اونده بارساڭز رحیمغه سلام آیتارسز. کریم‌نان آلغان کتابه‌دی علیغه بیردم. عثمان‌نڭ قلمن‌مین آلغانم جوق. جوماش‌داردی قوناقغه

چاقردم. مرزاق بين مكتبكه باردم. خطيب دار وعظ آيتادى. امام محرابده طورب امامتچيلك قلادى. اولكين مدرسه ليرده مدرسه ير درس آيتادى.

٣٣) ـ كمده، قايده، نيگه صوراولرينه جواب بيره يگين «ده» حرفى برسوزدك آرتنده كيلب، قوسب جازو مكن بولسه ده، قوسا ماى جازلار،

املا : اوقودك آلدى اودايده، آرتى بالداى. قاركدى صيلا، اوزكده، قارنا برسك. آيت ده، سوزگه جيت، منگيس ده، ئويكه جيت. جولى قاچقان ايتكه بوقده، جوق. جاخسيغه ده، بر آتاگه ت، جامانغه ده بر آتاگه ت. جامانغه جالنغانچه، جاتده جانيگه قارمان. اويلاده، بل؛ اويناده، كول.

٣٤) ـ فعلدار آخرنده غى متكلم اعرابى «دم، دق، دك، دك، دگز هم سك، سگز،» سوزديرن هيچ بر وقتده تم، تق، تك، تك، تگز، سن، ديب جازوغه جاراماس هم دايم قوسلب جازلار. آيتسه م بلرسك ديگيندى، آيتسام بلرسن ديو جاراماس.

املا : بيردم بورای كيلدم صورای. نى چاشسه ك صونى اورورسك. جوغارى قاراى اوق آتسه ك، باسگه توسكيندين كورورسك. جوواس بولسه ك طابتالرسك، آصاو بولسدك قاقتالرسك. آت كيتسن آناق قالسن. خط جازدك قلم آلب قارا طاسقه، نفسيكه نيگه طارتدك قاراغاسقه. آيتديگزده، قايتديگز، آتدك بادن تارتديگز.

٣٥) ـ نفى اداندارى بولغان «ماس، ميس، باس، بيس» سوزديرىك صوگنان مخاطبنى افاده قلاتوغن سك، سگز هم سگزدان قصقارتلغان «سز» سوزديرى قوسلسه ماس. ميس، باس، بيس اداتدارى ماز، ميز، باز، بيز، ديب جازلار.

املا : چاقرماسه بارمازسگز؛ چاقرسه قالمازسگز. آيتباى بلميزسز؛ آچباى

كورميزسز. بلميسيگز آيتبازسگز. بارماساگزقـايتبازسگز. جيلميزسز جۇرناقتاماى، آياگىداماى؛ سينبيزسز تيك وعده‌گه طاباندا‌ماى.

٣٦) - بعض بر سوزديردك آخرينه قوسلاتۇغن، اشاندرو اداتى بولغان «قوى»، سوزى، سبكلدى ت، ب، پ، د، س، ش، چ، ف، ق، ك حرفديرينك صوكنان كيلسه قوى صورتنده جازلب؛ باسقه اورنداردە «غوى»، ديب جازلار هم دايم قوسلب جازلار.

املا: جوق سوزدى وعده قلب آيتقانگغوى، باسقه سوزساغان تبدى آيتبادەغوى: اول قارتقوى، مين جاسقوى. سوز باستاغان آلاچقوى. بۇرۇنغيلار باطرغوى. بالاتربيه‌لەوچى قاتنغوى. كيلديغوى كيلميديغوى؛ بيرميگيدغوى.

٣٧) - امر صيغه‌لارينك آرتنه قوسلب اوتنچدى آڭغارتاتۇغن؛ باسقه اسمديردك آخرنه قوسلب فكردك آوسوون ترجيح (قلوون) آڭغارتاتۇغن «داغى» اداتى دايم قوسلب جازلار هيچ «تاغى»، ديب جازلماس.

املا: آيتداغى، چاقرغانغه بارسنداغى؛ جولداسن ايرتنسدغى قاسنداغى. طڭدايتن تاغى سوزدى آيتديداغى. جالت ايتكين نايزاغايداغى، جاسنداغى. اۇمطدى اسن اول اون جاسنداغى.

٣٨) - بعض سوزديردك آخرينه قوسلب، صول سوزدك كاملديگين كريون (تأكيد) آڭغارتاتوغن «آق» اداتى دايم قوسلب جازلار.

املا: قويابن قارا ايتباياق، آق شه‌چملدى. كيا-گيدك كوروماق. بارماياقوى. آمالك طاوب جورگين جاخساق ايكين. جورسيم‌ده، بايقاماياق. آقساق ايكين.

٣٩) - اگرده بر جمله سوزدك معنى سنده بر يودين صۇراو (سؤال) آڭلانسه، صول جمله‌نك آخرينه اوصۇ «؟» سؤال علامتى جازلار.

املا : ملا دیب کمگه آیتادی؟ اورماندی‌کم قورغایدی؟ حیواندارنیمین طاماقلاندی؟ شاگرد دیب کمگه آیتادی؟ ئوییدی کمدیر صالادی؟ کیلمه‌؟ کیلمه‌یمه‌؟ اوز اقتیارنده (اختیارنده) .

٤٠) - اگرده برجمله سوزدین بویرق (امر)، اوتنچ یاکه، عجبلانو آنگغارلسه، صول جمله‌نك آخرینه اوصو «!» داوس (ندا) اشارتی قویلار.

املا : طورگز! اوطرگز! جانباگز! آلغه آیاق آتداگز! آپرمای، سیمزنای! آداناصم! قاراسایچی! کیاسیچی! اوقوسابچی!

٤١) - توب نیگزی بر بولغان ایکی جمله نی بربرنین آیرو اوچون هم «قایدا» صوراوینه جواب بولماغان «ده» دان صوك اوصو «:» کیری اوتور علامتی قویلار:

املا : جاخسی دیسه‌جان سویونیر، جامان‌دیسه جان کویونیر. اورمانك اوسیتن آغاچدار: ایمین، قایك، جوکه، قاراغای هم طال. ئولبرده، بایدکی؛ قالارده، بایدکی. کمده، کم صارك بولسه، اول کسی جامان بولار. آیتدم‌ده، قایندم.

٤٢) - برجنسدی‌ذاتداردی صاناب‌چغار آلدندان، یاکه‌بر یودك سوزن کوچریر آلدندان قویولاتوغن «:» ایکی‌نقطه علامتی.

املا : لافکه‌ده‌بوذاتدار صاتلادی: چای، شیکیر، صابن، طوزهم آصتق. صبیر آیتادی : «خوجام مینی آرتق سویه‌دی»، دیب. بزگه کیلگین کسیلیر: احمد، علی، اکرم، علیم هم چوطای.

٤٣) - برسوزدك معنی‌سن تفسیر اوچون، تفسیر قلماتوغن سوز اوصو (   ) اشارتدك اورتاسینه قویلار.

املا : دنیا جوزنده‌تورلی مخلوقات (الله‌نك جاراتقان بنده‌لیری) بار.

بزدين باشقه خلقلارده مكتب (بالالاراوقيدىغان ئوى) كوب. بزدير ناداان (باسكسز) برخلقبز.

٤٤) بعض وقت سوزچازوچى اوز سوزينىڭ آراسىده بوتين كسينىڭ سوزين قوسسه، صول سوزدىڭ آلدينه اوّل اوصو «:» ايكى نقطه قويلب، صوڭنانصوڭ („ “)[٢] ياكى، (« ») اشارتى قويلار.

املا : طاسبدقا صارچوناقفه آيتبدى: „ آداناص! مينى جورتقه طاستاى كورمه!“ ديب صارچوناق اوغان: „ نى هنر، بلىگىڭ بار، جانغه تەتدى؟“ ديبدى. معلم برشاكرددين: „ سينىڭ آتىڭ كم؟“ ديب صوراغانده ؛ شاكرد: „ آتم موسى“ ديب جواب بيردى .

٤٥) - بر كسيگه بوبرق (خطاب) قلب سوز آيتقان وقتده خطاب قلنغان ذات جملەنىڭ آلدنده بولسه، صول مخاطب (خطاب قلنغان ذات)دىڭ صوڭنان (،) كيرى اوتور قويلب، جملەنىڭ آخرنه (!) داوس اشارتى قويلار. ياكه صول مخاطب جملەنىڭ اورطاسنده بولسه، ئەلگى مخاطبدىڭ آرطينەده، آلدينەده (،) كيرى اوتورقويلب، آخرينه (!) داوس اشارتى قويلار، اگر صول مخاطب جملەنىڭ آخرنده جازلسه ، مخاطبدان بوروُن (،) كيرى اوتورقويلب، صوڭنان (!) داوس (ندا) اشارتى قويلار.

املا : چيچه، بزگه ايرتيگى آيتچى! آداناصدار ، كيلىڭز ديم آلايق ! بارو كيريك، چراغم، چاقرغانغه! اى، دوس، سين سيغىڭدى اوموطدىڭ! آتا آنا ڭزدىڭ سوزين طڭداڭز، بالالير! السلام عليكم اى تقصير! آيتصايچى عبدالرحمن، سين سوزڭدى!

---

٢) بواشارتدىڭ آلدىنغى ايكيسى تومين جاقده، آرتقى ايكيسى جوغارغى جاقده راق طورووى جون .

٤٦) بر مبتدانڭ بر نیچه خبرلاری بولادی. صول خبرلاردڭ باریده آیتلغان وقتده هر بر ینڭ آراسینه (،) کیر اوُتوُر قویلب ایڭ صوڭغیسینڭ آلدینه «هم» دیب قویلار. (١)

املا: بالالار جوگریدی. اوینایدی، جلایدی هم سیکریدی. ایگنچیلیر جیردی جرتادی، طرمایدی، چاچادی هم قارا ولدایدی. آیو جروان، جالقاو هم کوُچدی. صییرلار جلقیلار، قویلار هم توُییه‌لیر باغلاتوُغن مالدار.

٤٧) ـ بعض بر جمله‌لیر بعضیلرنه «ده، تیك، لکن، مین، اما» عطف اداندار یمین قوسلادی. صول وقتده ئه‌لگی اداتداردڭ آلدینان (،) کیری اوُتوُر قویلار.

املا: کیمپردڭ کوزی تاور کوریداو، تیك قولاغی ایستالمایدی. جامان کسی وعده آیتادی، ده صوڭنان قایتادی بزڭ آت کوُچدی بولغان، مین چابان، احمد بای کسی، لکن صاراڭ.

٤٨) ـ نیگزی بر توُرلی نه‌رسینڭ ایکی توُرلی آتی بولب ایکیوی ده، جازلغان وقتده ایکیوینڭ آراسینه قویلاتوُغن «=» اشارت. هم سوزدڭ تمام بولماغانن آڭغارتاتوُغن اشارت نقطه‌لار (. . . . .). هر بر جمله تمام بولغانده بر نقطه (.) آخرینه قویلار.

معلم = خلفه بالاغه سبق اوقوُتار. هر بر آرشن = دورت سوییم. صاژن = اوچ آرشینین بو کونده جیر اولچییدی. ایکی جیرده بیس = اون بولادی. سین، اویناما، مین ساغان. . . آبابلا!

---

١) بعض وقت خبر بر بولب مبتدا کوب بولادی، اول وقتده، هر مبتدانڭ آراسینه (،) کیری واو قویلار.

٤٩) ـ بعض بر جمله‌ده بر نیچه خبر مبتدا بولادی ، صول وقتده بۇلاردك تۆبی بربولغانلدغی اوُچۇن اوز آلدینه (مستقل) جمله بولب جیقه آلمایدی ؛ صونك اوُچۇن هربر خبر مبتدالاردك آرالارینه اوصۇ «؛» اشارت قویلار .

املا : طارلانلان‌چا کٔقاك اوزدی؛ کولدبی قامغالطورئدی؛ آتادان اول اوزدی؛ آنادان قزاوزدی . جول آناسی تۆیاق؛ سوز آناسی قۆلاق ؛ صو آناسی بۇلاق .

Научная библиотека ... КСУ ... КАНО

صوك = بتدی .

❋ ❋ ❋

ГОСУДАРСТВЕННАЯ Казахстана КНИЖНАЯ ПАЛАТА

46029

150

برادران کریمفلر کتبخانەسی قزانده

شعبەلری اوریتبورغ هم‌اوفاده.

کتبخانەمزده اولان قزاق‌تلندەگی حکایه، رومان وشعرلر:

بخنسز جمال (گوزەل رومان)
آقن
ایسل جورطم
ابربت
قزاقنڭ قای (غمی)
ملی شعرلر
چولپان
جاسدق جیمسدیری
آلاش
کاپیتان قزی
جیرنچه
جانسی اوگت
دنیا اوجون عبرت
دنیا ایسه آخرتکه کیتبیس
ادبیات قزاقیه
ابیات قزاقیه
جوپان آطا
قصهٔ آنیبال
قازاق اولنلری
آلتون باالق
اولگلی ترجه
اولگلی بالا
صوم زمان
داندان
شاهمران
قصهٔ گل چهره
عبرتنامه
نظم
آقل کتابی
قصهٔ مرغوبه

کتبخانه جورناغی
دریغه قز
صلو قز
مرآت آقننڭ عمر قاضیغه آیتقانی
حضرت ذی القرنین
نصیحة القزاقیه
احوال قیامت
عبرت اولننڭ
اوراق برله‌ماما‌ی‌باطر حکایه‌سی
قصهٔ مالك آجدار
قصهٔ احد
قصهٔ بدر
ابراهیم ادهم‌اوغلینڭ قصه‌سی
عبدالحلیم ابله ملیکه
حاجت الدعوات
حکمت نعمت
ابراهیم حضیب نام اوغلینڭ قصه‌سی
قصهٔ ساتیبك باطر
طاهر زهره
بوز یکت
معشوق نامه
قرق وزیر
قصهٔ آدم
برجان صال مینان آقن ساره
ابوالحارث
قصهٔ متاز
قصهٔ سمروغ
حلوا فروش
حضرت علی‌نڭ جنادل شهرنده توبه‌له‌سکانی